

Bristen på småmynt: Lösningar från medeltiden till 1800-talet

Av Roger Svensson & Andreas Westermark

Brist på småmynt har varit ett återkommande problem i den monetära historien, främst på grund av relativt höga produktionskostnader. Denna artikel bygger vidare på del 1, där vi analyserade antikens lösningar, och undersöker hur medeltidens och den tidiga moderna periodens samhällen hanterade problemet. Vi kommer att se att problemen med småmynt var särskilt påtagliga under senmedeltiden och att den definitiva lösningen som innebär att standardmetoden applicerades fullt ut kom först under 1700- och 1800-talen.

Standardmetoden – en kort repetition

Brist på småmynt uppstår främst på grund av höga fasta produktionskostnader. Ekonomer som Cipolla, Sargent och Velde har föreslagit en standardmetod för att hantera småmyntsproblemet. Grundprincipen är att småmynt bör ges ut som kreditmynt i basmetall av staten, där deras värde garanteras genom att de accepteras som skattebetalningar eller kan växlas in mot större mynt till en fast kurs. Detta förhindrar att produktionskostnaderna blir oproportionerligt höga. Genom att staten tar full kontroll över småmyntens produktion kan man undvika både överutgivning och inflation. Antikens Grekland och Rom implementerade denna metod på ett tillfredsställande sätt, även om förfälskningar och imitationer utgjorde ett problem (se artikel i föregående nummer av SNT).

Under medeltiden sjönk både den ekonomiska aktiviteten och handeln, vilket minskade användningen av mynt.

1.

2.

1–2. Delad engelsk "long-cross"-penning utgiven av kung Henry III (1247–79) och en halverad brakteat utgiven av ärkebiskop Ludolf von Kroppenstedt (1192–1205) i Magdeburg. 0,72 g och 18 mm, 0,29 g och 21 mm.

FOTO: ROGER SVENSSON.

Standardmetoden med småmynt som kreditmynt som framgångsrikt hade applicerats under antiken verkar ha fallit i glömska. Under medeltiden och den tidiga moderna perioden var dessutom denna metod svår att genomföra, delvis på grund av religiösa föreställningar. Den katolska kyrkan motsatte sig nämligen tanken på att pengar skulle ha ett högre värde än sitt metallinnehåll, vilket gjorde det svårt för stater att införa övervärderade kreditmynt. I stället använde olika utgivare en rad alternativa lösningar, med varierande framgång.

Tidig och högmedeltid: Delning av mynt

Under tidig medeltid (cirka 800–1200) präglades främst en enda valör – silverpenningen (förkortad *d* för denarius). Detta innebär dock ingen uniform myntutgivning i Europa. Penningarnas vikt och silverhalt varierade avsevärt mellan regioner, vilket reflekterade det decentraliserade feodala Europa. Högre valörer såsom shilling (1s = 12d) och pund (1£ = 20s = 240d) eller mark (motsvarade

varierande antal penningar i Europa) präglades inte, utan användes enbart som bokföringsenheter. Lägre valörer än penningen präglades knappt, men den potentiella bristen på småmynt löstes generellt genom att man helt enkelt delade penningar i halvor och kvartar. Givet att själva delningen i princip var kostnadsfri, var det därför samma kostnad att prägla en penning som två (delade) halvpenningar.

Delning av mynten underlättades av att mynten var relativt tunnare under Medeltiden än under Antiken. Tvåsidiga penningar utgivna i England och på kontinenten hade dessutom ett stort kors på fransidan som underlättade delning (Bild 1). Ensidiga brakteater utgivna i Centraleuropa delades i en vänster- och en högerhalva från klockan 12 till 6 baserat på motivet (Bild 2).

Empiriska observationer från skattfynd från tidig medeltid och högmedeltid i Europa visar att delade mynt kunde utgöra signifikant höga andelar av det totala antalet mynt. Detta visar att bristen på småmynt i första hand är ett utbudsproblem.

3.

4.

5.

6.

3–6. Groat, penning, halvpenning och kvartspenning, kung Edward I (1272–1307), utgivna efter 1279, London. 5,37 g och 29 mm, 1,39 g och 18 mm, 0,67 g och 15 mm, 0,38 g och 12 mm.

KÄLLA: WWW.CNGCOINS.COM.

Klippta mynt var dock långt ifrån en perfekt lösning. Eftersom dessa mynt var relativt små och svårhanterliga var det lätt för mindre ärliga individer att klippa eller skava bort mer silver än avsett. Dessutom fanns det alltid en risk att halva mynt eller fjärdedelsmynt inte accepterades som betalningsmedel utanför den lokala marknaden.

Senmedeltid: Statliga misslyckanden och hohlpenningar

När myntutgivare började prägla rundmynt i silver i olika valörer från 1200-talet uppstod emellertid problem. Om de mindre mynten var proportionella i silverinnehåll till de större som var fallet i England och Frankrike, blev de dyrare att producera. Från 1279 utgav man i England Groat (4d), penning (1d), halvpenning (½d) och kvartspenning (¼d) som rundmynt (Bild 3–6). Den högre produktionskostnaden för de lägre valörerna ledde till bestående brist på dessa, vilket både skattfynd och klagomål i bevarade dokument visar.

Andra myntutgivare i Italien,

Spanien och Nederländerna försökte lösa problemet genom att försämra silverhalten i småmynten som kompensation för den högre produktionskostnaden. Myntförsämringarna accelererade så småningom och ledde, i kombination med överutgivning, till att småmynten sjönk i värde ner mot sitt metallvärde (i koppar) (Bild 7). Eftersom vardagliga betalningar prissattes i småmynten orsakades allvarlig inflation. Trots att tolv penningar officiellt skulle vara värd en grosso i Italien kunde växlingskursen på marknaden vara betydligt högre. Det var avsaknaden av statliga garantier för konvertibilitet mellan stora och små mynt samt överutgivning av småmynten som ledde till inflation och misslyckande. Ett stort problem under senmedeltiden var dessutom kyrkans negativa inställning till kreditmynt som nämnts ovan.

I Tyskland och norra Europa var präglingen av hohlpenningen – en komprimerad och mer basant typ av brakteat – en viktig lösning. Präglingen av dessa extremt tunna mynt krävde endast en stamp,

7. Venedig, 1423–57, piccolo (denar), starkt kopparhaltig. 0,23 g och 11 mm.

KÄLLA: WWW.CNGCOINS.COM.

vilket gjorde att produktionskostnaden kunde hållas låg. Därmed kunde man bibehålla ett proportionellt myntsystem med olika valörer där witten (4d), schilling (6d) eller groschen (8–9d) var huvudmynt och hohlpenningen (1d) växelmynt. Många tyska stadsstater präglade stora mängder hohlpenningar, särskilt i Hansastäderna och områden som Mecklenburg, Brandenburg, Thüringen och Tyska Orden i Preussen (Bild 8–10). Såväl skattfynd från denna period och dagens samlarmarknad visar att det inte rädde någon brist på sådana småmynt.

Tidig modern tid: Polletter och Birmingham-lösningen

Under 1500- och 1600-talen fortsatte småmyntsproblemen. I vissa länder, som Frankrike, Spanien och Italien, präglades alltför stora mängder underhålliga småmynt, vilket ledde till inflation. I andra områden, som Tyskland och Nederländerna, spreds lokala och privata lösningar.

Ett av de vanligaste sätten att hantera småmyntsbristen på marknaden var genom användning av polletter. Polletter var mestadels gjorda av en basmetall (koppar, brons eller järn) men kunde även vara gjorda av läder, näver eller papper. I de flesta fall vara polletterna runda men kunde även ha andra former. Polletterna skilde sig från statliga mynt genom tre huvudsakliga egenskaper:

1. Ej utgivna av en central myndighet – de gavs ut av lokala myndigheter, handelsmän eller privata aktörer.

2. Lågt inneboende värde – deras nominella värde översteg deras metallvärde, vilket gjorde att de fungerade som en form av skuldförbindelse. De var nödvändigtvis inte kredit-

8.

9.

10.

8–10. Hohlpenningar från norra Tyskland, Hamburg, 1450–1500, 2 penningar (blaffert), 0,50 g och 20 mm; Lübeck, 1350–1400, penning, 0,38 g och 16 mm; Wismar, 1350–1450, halvpenning (scherf), 0,19 g and 12 mm.

FOTO: ROGER SVENSSON.

mynt, utan snarare representativa pengar som backades upp av utgivaren genom att de var inväxlingsbara.

3. Begränsad giltighet – de kunde inte användas för skattebetalningar till staten och var endast giltiga inom ett begränsat geografiskt område eller för specifika transaktioner.

Polletter fungerade bra som en tillfällig lösning, särskilt i områden där statliga småmynt var svåra att få tag på. Polletter var vanliga i England, Sverige, Flandern och norra Italien under senmedeltid och tidig modern period. De användes speciellt i England, där privata handelsmän, städer och företag gav ut egna polletter som kunde lösas in mot en på förhand specificerad mängd varor eller tjänster (Bild 11).

I England växlade man flera gånger mellan tillåten privat utgivning och statliga monopol av polletter under perioden 1550–1817. Polletternas största problem var deras låga inneboende värde som gjorde dem attraktiva för förfalskare. En förbättring av präglingsprocessen skedde emellertid då cylinderpressen uppfanns på 1600-talet, vilket gjorde det möjligt

att prägla mynt i koppar som nästan var identiska. Det verkliga genombrötet kom hos en privat utgivare i Birmingham, England, i slutet av 1700-talet. Med hjälp av en ångdriven präglingsprocess fick polletterna räfflade kanter som nästan omöjliggjorde förfalskningar (Bild 12). Detta innebar att standardmetoden i praktiken var införd samtidigt som man undvek förfalskningar.

Den framgångsrika appliceringen av standardmetoden av privata aktörer i England ledde till att den brittiska regeringen nationaliserade och tog över utgivningen av småmynt som kreditmynt från och med 1817 (Bild 13–15). Snart följde andra stater såsom Tyskland, Frankrike och USA efter och kopierade Englands modell för utgivning av småmynt.

Slutsatser

Bristen på småmynt var ett återkommande problem under medeltiden och den tidiga moderna perioden, vilket ledde till en rad olika experiment och lösningar. Under den tidiga medeltiden präglades endast en enda valör – silverpenningen – vilket gjorde att små transaktioner fick hanteras genom att mynten delades i halvor och kvartar. Denna metod fungerade ganska bra, men gav incitament för mindre nogräknade individer att skava bort silver från redan halverade exemplar.

Från och med senmedeltiden började stater prägla flera valörer som rundmynt i silver, men detta skapade nya problem. Om de mindre mynten hade en proportionell silverhalt i förhållande till de större blev de dyrare att producera, vilket ledde till ihållande brist. Alternativt försökte vissa stater, såsom Venedig, Florens och Spanien, lösa problemet genom att försäkra silverhalten i småmynten, men detta resulterade ofta i inflation och förlust av förtroende för de mindre mynten. Ett mer framgångsrikt system utvecklades i Tyskland och norra Europa, där hohlpenningar präglades för att hålla produktionskostnaderna låga. Dessa mynt präglades

11. Pollett utgiven i Berkshire, England, George Stanton, grosshandlare, 1665–70, kvartspenny, 0,86 g och 16 mm.

KÄLLA: WWW.CNGCOINS.COM.

12. Pollett utgiven i Birmingham, England, sent 1700-tal, kvartspenny, 4,6 g och 22,5 mm.

KÄLLA: WWW.CNGCOINS.COM.

des i stora volymer och användes i ett stabilt monetärt system.

Under den tidiga moderna perioden blev privata polletter en viktig lösning, särskilt i England och Nederländerna. Dessa övervärderade betalningsmedel var utgivna och garanterade av lokala myndigheter eller handelsmän, men de hade begränsad giltighet och var lätta att förfalska. Den stora vändpunkten kom i Birmingham i slutet av 1700-talet, där tekniska förbättringar inom präglings möjliggjorde framställning av identiska småmynt som var svåra att förfalska. England nationaliserade därför utgivningen av småmynt år 1817, vilket i sin tur lade grunden för den moderna användningen av småmynt. Detta innebar att standardmetoden i princip applicerades till fullo, där staten ger ut småmynt som kreditmynt och garanterar deras värde genom konvertibilitet och begränsad utgivning.

Historien visar tydligt att ett system med stabila småmynt kräver statlig reglering och ett starkt förtroende för myntens värde. Teknologiska framsteg och en mer centraliserad monetär politik var avgörande för att slutligen lösa de problem som hade

13.

14.

15.

13–15. Penny (1826), halvpenny (1827) och kvartspenny (1822) utgivna av kung George IV (1820–1830), Londons myntverk, anpassade efter standardmetoden. 18,7 g och 34 mm, 9,7 g och 28 mm, 4,8 g och 22 mm.

KÄLLA: WWW.CNGCOINS.COM.

kännetecknat småmyntssystemet i över tusen år.

Denna artikel är den andra delen av två som är en sammanfattning av studien *“The Economics of Small Change: Resolving Coinage Challenges in Medieval Europe”* publicerad av författarna i den internationella forskningstidskriften *Financial History Review* år 2025.

Roger Svensson tackar för finansiering av forskningsmedel från Sven Svenssons stiftelse för numismatik och Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning som möjliggjorde denna publikation.

Referenser

Allen, M. (2012). *Mints and Money in Medieval England*. Cambridge: Cambridge University Press.

Arnold, T. (2003). ‘Grundlinien des Thüringischen Hohlpfennigmünzwesens’.

Jahrbuch der Gesellschaft für Thüringer Münz- und Medaillenkunde, 14, 105–30.

Cipolla, C. (1956). *Money, Prices and Civilization in the Mediterranean World, Fifth to Seventh Century*. New York: Guardian Press.

Kent, J. (2005). *Coinage and Currency in London from the London and Middlesex Records and Other Sources. From Roman Times to the Victorians*. London: Baldwin.

Kluge, B. (2007). *Numismatik des Mittelalters*. Berlin and Vienna: Staatliche Museen zu Berlin Münzkabinett.

Langholm, O. (1992). *Economics in the Medieval Schools: Wealth, Exchange, Value, Money and Usury according to the Paris Theological Tradition 1200–1350*. Brill.

Naismith, R. (2017). *Medieval European Coinage: 8. Britain and Ireland c. 400–1066*. Cambridge: Cambridge University Press.

Naismith, R. (2020). ‘Denarii mixti: Debasement and rhetoric in the early Middle Ages (fifth–twelfth centuries)’.

In K. Butcher (ed.) *Debasement: Manipulation of coin standards in pre-modern monetary systems*. Oxford: Oxbow books, 195–207.

Sargent, T. and Velde, F. (2002). *The Big Problem of Small Change*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Spufford, P. (1988). *Money and Its Use in Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Svensson, R. (2013). *Renovatio Monetæ: Bracteates and Coinage Policies in Medieval Europe*. London: Spink & Son Ltd.

Svensson, R. and Westermark, A. (2025). ‘The Economics of Small Change: Resolving Coinage Challenges in Medieval Europe’. *Financial History Review*, s. 1–26. dx.doi.org/10.1017/S096856502400012X

Volckart, O. (2019). ‘Money and Its Technologies: The “Principles of Minting” in the Middle Ages’. In R. Naismith (ed.) *A Cultural History of Money in the Medieval Age*. London: Bloomsbury Academic, 15–35.

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

[www.facebook.com/
numismatik.se](https://www.facebook.com/numismatik.se)

HOLMASTO MYNTHANDEL

MYNT, SEDLAR, MEDALJER,
MILITARIA M.M.

Alexandersgatan 50
00100 Helsingfors, Finland
+358 9 666 500

holmasto@holmasto.com
www.holmasto.fi